

# GOED OF SLECHT?

Ruut Veenhoven

*Gepubliceerd in: 'Vrijwillige Kinderloosheid', red. Ruut Veenhoven, 1979, Kooyker Wetenschappelijke Uitgeverij bv, Rotterdam. ISBN 90 6212 053 9 (Hoofdstuk 8), pp. 139-149.*

## 1 INLEIDING

Aan het einde van al deze hoofdstukken over feiten, gaan we nu over tot een vraag van meer moralistische aard: 'deugt' het wel, die vrijwillige kinderloosheid? Moeten we wel zo gelukkig zijn met die toenemende acceptatie en met het stijgende aantal vrijwillig kinderlozen? Die vraag is een legitieme vraag. Het is ook een vrij complexe vraag. De wenselijkheid van vrijwillige kinderloosheid kan namelijk naar vele aspecten beoordeeld worden en bij ieder van die aspecten kunnen weer verschillende criteria gehanteerd worden, ontleend aan verschillende bronnen van openbaring omtrent goed en kwaad. Een uitputtend betoog dat in het laatste woord eindigt, zit er ook hier dus niet in. Ik zal me beperken tot een viertal naar mijn smaak essentiële vragen. Allereerst is dat de vraag of je kinderen iets te kort doet door ze niet te verwekken (paragraaf 1). Een tweede vraag is vervolgens of de grotere vrijheid om zelf te kiezen of je kinderen wilt of niet de mensen zelf niet een te zware last op de schouders legt: of er niet een groot gevaar is dat de mensen dan een verkeerde keuze maken, en door af te zien van kinderen zichzelf in feite te kort doen (paragraaf 2). Ten derde zal ik bekijken of de mensheid als geheel schade zou kunnen ondervinden van een grotere vrijheid inzake het al dan niet krijgen van kinderen. In dat verband zal ik onder andere ingaan op de vraag of de wereld niet ontvolkt zou kunnen raken, als mensen zich naar believen aan het voortplantingsproces kunnen gaan onttrekken (paragraaf 3). Ter afsluiting zal ik de antwoorden op deze drie vragen betrekken in een korte bespreking van het bekende stereotype dat vrijwillige kinderloosheid 'egoïstisch' zou zijn (paragraaf 4).

## 2 VRIJE KEUZE GOED VOOR KINDEREN?

Vrijwillig kinderlozen krijgen wel eens te horen dat ze alleen maar aan hun eigen luie leventje denken en dat ze geen oog hebben voor de belangen van kinderen. Dat verwijt verwoordt dan vaak de veronderstelling dat er kinderen iets te kort zou zijn gedaan omdat zij onverwekt zijn gebleven. Een heel merkwaardige gedachtegang eigenlijk. Welbeschouwd kun je van dat verwijt eigenlijk niet zeggen of het juist is of onjuist. Op deze onzinnige beschuldiging is geen zinnig antwoord mogelijk. Je weet niet over 'wie' je het hebt en de 'belangen' in kwestie zijn niet te omschrijven: laat staan dat ze afweegbaar zijn. Zelfs als het verwijt als 'juist' zou kunnen worden beschouwd zou het trouwens nog nauwelijks als een moreel richtsnoer voor het handelen kunnen dienen. Het zou namelijk tot consequentie hebben dat er zoveel mogelijk kinderen gemaakt moeten worden. Als zodanig zou het dan allerlei rampzalige gevolgen met zich meebrengen onder andere een gigantische bevolkingsgroei. De morele eis waar het dan kennelijk om gaat zou echter toch nooit volledig vervuld kunnen worden. Er blijft al tijd toch potentieel leven verloren gaan. Iedere vrouw beschikt namelijk over duizenden eicellen, terwijl ze in haar leven toch op zijn best een twintigtal kinderen kan baren. Op de keper beschouwd zegt het verwijt dus niet veel meer dan dat de mens in principe zondig is.

Waar wel iets zinnigs over te zeggen valt, is of een vrije keuze om al dan niet aan kinderen te beginnen, van enig belang is voor kinderen die uiteindelijk wèl geboren worden. Zijn kinderen wier de ouders vrij hebben kunnen kiezen, beter of slechter af dan kinderen die op grond van plichtsgevoel of gewoonte verwekt zijn? Voor de beantwoording van deze vraag moet gewezen worden op de ervaringen met zogenaamde 'ongewenste' kinderen; kinderen die per ongeluk verwekt zijn en wier moeders liever een abortus hadden gehad. Deze kinderen blijken er in vergelijking met leeftijdgenootjes weinig feestelijk aan toe te zijn. Zo bleek uit een Zweeds onderzoek dat ze het op school slechter doen en dat ze aanzienlijk meer

problemen met zichzelf hebben. Met name hun zelfaanvaarding bleek gemiddeld een stuk lager te zijn. Ze brachten het later ook minder ver in de maatschappij en kwamen meer met de politiek in aanraking (Forsman en Thuwe, 1966). Een recenter onderzoek in Tsjecho-Slowakije toont een soortgelijk beeld. Ongewenste kinderen bleken ook daar minder school-succes te boeken, hoewel ze toch niet minder intelligent waren: ze bleken minder goed met hun vriendjes overweg te kunnen, ze bleken nogal defensief te reageren en ze bleken tenslotte ook vaker ziek te zijn (Dytrich e.a., 1975). Tekenender nog dan deze verschillen in gedrag zijn de sterftcijfers. De kans op vroegtijdig overlijden blijkt bij ongewenste kinderen vele malen hoger te zijn dan bij andere kinderen (Veenhoven, 1977: 126).

Deze treurige toestanden vinden hun oorzaak in het feit dat aandacht en liefde van de zijde van de ouders nu eenmaal broodnodig is voor een gezonde psychische ontwikkeling van kinderen. Ouders die hun kind absoluut niet gewenst hebben, kunnen die liefde en aandacht vaak moeilijk opbrengen. In naar schatting de helft van de gevallen loopt het wat dat betreft dan mis (Veenhoven, 1977: 121). Kinderen worden dan soms volkomen verwaarloosd, ze worden onverbloemd afgewezen door hun ouders of er ontwikkelen zich meer complexe patronen, waarbij kinderen nu eens worden aangetrokken en dan weer afgestoten. Met name in die laatstgenoemde opvoedingssituaties kunnen kinderen letterlijk gek gemaakt worden (Veenhoven, 1977: 123/124).

Nu hebben wij het hier niet over het verschil tussen ‘gewenst’ en ‘ongewenst’ verwekte kinderen, maar over twee soorten van gewenste kinderen, namelijk op grond van eigen voorkeur ‘gewenste’ kinderen en ‘op grond van plichtsgevoel en traditie gewenste’ kinderen. Toch is het onderzoek onder ongewenste kinderen ook voor dit laatste onderscheid relevant. Het onderzoek leert namelijk dat niet iedere ouder ook vanzelf een goede opvoeder is, en dat ouders die niet echt plezier in hun kinderen hebben, hen zelfs voor het leven verknipt kunnen maken. Kijken we dan naar de kans dat ouders echt plezier zullen hebben in het grootbrengen van hun kinderen, dan ligt het voor de hand dat die kans relatief groot is bij de mensen die vrij hebben kunnen kiezen. In ieder geval groter dan bij de mensen die onder sociale pressie gehandeld hebben. Natuurlijk is het wel zo, dat zelfs de meest gemotiveerde ouders ook wel eens genoeg hebben van hun kinderen, maar de kans dat dat bij hen uitgroeit tot een chronisch patroon is relatief toch klein. Gezien deze kansverhoudingen zullen de in vrijheid verwekte kinderen gemiddeld dan ook wel iets gelukkiger en gezonder zijn.

### 3 VRIJE KEUZE GOED VOOR (NIET-)OUDERS?

Het is natuurlijk best mogelijk dat de vrijheid van keuze om niet aan kinderen te beginnen soms leidt tot verkeerde beslissingen. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat mensen ten onrechte van zichzelf denken dat ze niet met kinderen kunnen omgaan en er daarom maar van afzien. Onder het regime van de traditionele voortplantingsplicht zouden die mensen misschien wel zeer gelukkige ouders zijn geworden. Reëler nog is de mogelijkheid dat de vrijheid van keuze tegengestelde voorkeuren van huwelijkspartners manifest maakt, en er tenslotte toe leidt dat degene die wèl kinderen wilde, uiteindelijk toch kinderloos blijft. De vrijheid van de één wordt dan tot onvrijheid voor de ander, of stelt deze althans voor de keuze ofwel een andere partner te zoeken, of de eigen voorkeur voor kinderen maar te laten varen.

Aan de andere kant is het natuurlijk evenzeer denkbaar dat het ontbreken van vrijheid van keuze inzake het krijgen van kinderen een hoop ellende veroorzaakt. Het ligt bijvoorbeeld erg voor de hand dat mensen die tegen hun wil in het ouderschap zijn gerold, weinig plezier zullen beleven aan deze taak. Omdat het ouderschap een erg veelomvattende taak is, die op zijn minst toch wel vijftien jaar grote aandacht vraagt, zal zoiets het algemene levensgeluk van die mensen niet bevorderen. Dat geldt des te meer, omdat het ouderschap nu juist iets is wat je leuk moet vinden om het goed te doen. Als je plezier hebt in kinderen, heb je meestal geen ‘kind’ aan ze. Zijn ze je eigenlijk voortdurend te veel, dan kunnen ze buitengewoon

lastig worden — soms zelfs volstrekt onhandelbaar. De minst enthousiaste ouders zijn daardoor vaak nog het meest met hun kinderen bezig: meestal in het pijnlijke besef, toch alles fout te doen.

Zo zijn er wel meer voor- en nadelen van vrijheid van keuze te bedenken. Daarbij is het echter natuurlijk steeds de vraag, wat voor gewicht al die theoretische mogelijkheden in de praktijk precies hebben. Wat dat betreft kan een goede aanwijzing ontleend worden aan de al eerder genoemde onderzoeken naar het geluk van mensen met, en zonder kinderen. Zoals in hoofdstuk 6 al is vermeld, bleken Nederlandse paren met kinderen gemiddeld iets minder gezond en gelukkig te zijn dan echtparen zonder kinderen. Dit verschil bleek te gelden in alle leeftijdsgroepen en bleek ook vrijwel gelijk voor mannen en vrouwen (Veenhoven, 1974). Zoals gezegd leverde recent Amerikaans onderzoek soortgelijke resultaten op (Glenn en Weaver, 1979). Al die onderzoeken geven waarschijnlijk zelfs nog een geflatteerd beeld van het geluk van het gemiddelde ouderpaar. Ze vergelijken namelijk ‘ouders’ met ‘niet-ouders,’ ongeacht of deze laatsten vrijwillig of onvrijwillig kinderloos zijn. Als de onvrijwillig kinderlozen buiten beschouwing waren gelaten, zou er wel eens een veel groter verschil in geluk aan het licht hebben kunnen komen.

Al met al dus bepaald geen reden om te veronderstellen dat een grotere vrijheid van keuze de mensen in grotere ellende zal storten dan het traditionele patroon van vanzelfsprekende voortplanting. Er zijn eerder aanwijzingen voor het tegenovergestelde.

#### 4 **VRIJE KEUZE GOED VOOR MENS EN MAATSCHAPPIJ?**

Vrijwillige kinderloosheid wordt nogal eens geassocieerd met begrippen als ‘decadentie’, ‘cultuurverval’ en ‘uitsterven van de soort’. De gedachte daarbij is meestal dat vitale soorten en culturen een grote voortplantingsdrang aan de dag plegen te leggen en dat vrijwillige kinderloosheid ‘dus’ als een teken van verval moet worden gezien. Soortgelijke argumenten zijn in het verleden ook wel tegen geboortenbeperking als zodanig ingebracht. Ook in die context zijn zij echter onhoudbaar gebleven.

Wat is namelijk het geval: vrije keuze inzake voortplanting leidt alleen dan tot ‘verval,’ als die vrijheid ertoe leidt dat er bijna helemaal geen kinderen worden geboren. Er is dan in ieder geval sprake van ‘ontvolking’ en van ‘vergrijzing’ en daar zitten onmiskenbaar grote nadelen aan vast. Een feit is echter dat de mensen niet massaal kiezen om zonder kinderen door het leven te gaan. Het aantal bewust gewenste geboorten is nog steeds ruim voldoende om de wereldbevolking op peil te houden. Meer dan dat zelfs. Zelfs in de landen waar de sociale dwang tot voortplanting het minst geprononceerd is, tekent zich nog vaak een angstwekkende bevolkingsgroei af.

Welbeschouwd is het probleem van de overbevolking natuurlijk ook veel ernstiger dan het zeer hypothetische gevaar van ontvolking en het waarschijnlijk vrij tijdelijke probleem van relatieve vergrijzing. Men hoeft de Club van Rome niet in al haar beweringen te volgen om toch te onderschrijven dat de exponentiele groei van het aantal mensen gigantische economische en sociale problemen gaat oproepen, en uiteindelijk zelfs een bedreiging van het voortbestaan van de mensheid en de natuur in zich bergt. Het minste wat je daaraan kunt doen is wel om niet moeilijk te doen over vrijwillige kinderloosheid. Nergens wordt het menselijk tekort dan ook duidelijker gedemonstreerd dan bij die personen en instellingen die deze simpele waarheid niet onder ogen kunnen zien.

De mogelijkheid om ongehinderd voor vrijwillige kinderloosheid te kiezen, is niet alleen een lange-termijn-belang voor de mensheid als geheel. Het heeft ook een gunstig effect op het maatschappelijk welzijn op kortere termijn. Wat dat betreft moet erop gewezen worden, dat een maatschappij tot op zekere hoogte even gezond is als de individuele mensen waaruit zij is opgebouwd. Als een bevolking voor een groot deel bestaat uit angstige, onzekere of agressieve mensen, kunnen er nare dingen gebeuren. Onder meer wordt de kans oorlog,

uitbuiting en heksenjachten groter dan zij toch al is.

In dit verband krijgen de eerdere opmerkingen over het lot van kinderen van ouders-tegen-wil-en-dank een extra dimensie: een maatschappij die mensen dwingt om kinderen te willen, drijft daarmee onvermijdelijk ongemotiveerde en (mede daarom ook) ongeschikte mensen in het ouderschap. De kinderen van die mensen komen vervolgens vaak chronisch tekort aan echt gemeende ouderlijke aandacht en liefde. Mede daardoor raken de verhoudingen tussen dat soort ouders en hun kinderen vaak ook in andere opzichten verstoord. Een gevolg daarvan is dan dat een deel van die kinderen voor het leven verknipt raakt. Zoals gezegd, is een warme en accepterende relatie met de vaste verzorgers in de eerste levensjaren nu eenmaal één van de basisvoorwaarden voor ontwikkeling tot een psychisch gezond mens. Zodoende leidt geboorte-dwang tot een relatief groot aantal problematische mensen in een samenleving.

Om een benadering te geven van de omvang van het probleem dat hier aan de orde wordt gesteld, is het misschien wel nuttig erop te wijzen dat er in onze samenleving wel erg veel problematische mensen rondlopen. Nijhof (1972) heeft eens berekend dat één op de zeven Nederlanders het even moeilijk heeft als de gemiddelde patiënt bij een psychiater. Met dat simpele getal wordt een zee van ellende aangeduid. Ellende voor de direct betrokkenen zowel als voor hun omgeving. De directe kosten voor de samenleving aan hulpverlening en uitkeringen zijn gigantisch. De indirecte maatschappelijke kosten die al die psychische problemen met zich meebrengen zijn niet eens meer in geld uit te drukken. Kortom: een enorm probleem, waarvan ook duidelijk is dat het met individuele therapieën niet oplosbaar is. Bevordering van de geestelijke gezondheid vraagt vooral preventieve maatregelen. Eén van die maatregelen zou kunnen zijn, wat meer respect op te brengen voor mensen die zichzelf niet geschikt achten voor het ouderschap. Dat is zeker geen panacee, maar het raakt wel de wortels van het probleem. Een daarop gericht preventiebeleid vraagt niet veel geld. Wel visie. En ook de politieke moed om tegen gangbare stereotypen in te gaan.

## 5 VRIJWILLIGE KINDERLOOSHEID IS NIET EGOÏSTISCH?

Als er over de zedelijke aspecten van vrijwillige kinderloosheid wordt gesproken, valt al gauw het woord 'egoïsme'. Als je geen kinderen wilt, zou je alleen aan jezelf denken. Het stereotiepe antwoord daarop is dat ouders net zo goed egoïstisch zijn, omdat ze toch ook voor hun eigen lol kinderen op de wereld zetten kinderen die daar niet om hebben gevraagd. In beide gevallen wordt het woord 'egoïsme' meestal ten onrechte gebruikt. 'Egoïsme' betekent namelijk meer dan alleen maar iets doen omdat je het zelf leuk of goed vindt. Het woord verwijst naar een 'onevenredig' volgen van eigen belangen 'ten koste' van de belangen van anderen. Zonder die toevoeging is het begrip ook eigenlijk inhoudsloos. Als alles wat je leuk vindt, 'egoïstisch' heet, is ook diep-doorvoelde christelijke naastenliefde egoïstisch. Alleen zelfkwelling ten genoegen van anderen is dan nog altruïstisch. Als zodanig kan het begrip dan alleen nog in een zeer beperkte kring van godsdienstwaanzen als zedelijk richtsnoer dienen.

Spreekt men over 'egoïsme' als een 'onevenredig laten prevaleren van eigen belangen boven die van anderen,' dan wordt het duidelijk dat vrijwillige kinderloosheid maar zelden als zodanig beoordeeld kan worden. Eerder in dit hoofdstuk is namelijk al vastgesteld dat er geen redelijke grond is om te zeggen dat vrijwillig kinderlozen hun onverwekte kinderen iets te kort doen. Ook is al vastgesteld dat vrijwillige kinderloosheid belangen van de samenleving en van de mensheid als geheel vooralsnog meer bevordert dan benadeelt, wil dat overigens niet zeggen dat de wens om kinderloos te blijven, nooit strijdig is met een naar verhouding groter belang van anderen. In onder meer de volgende gevallen is een afweging zeker op haar plaats.

Een eerste geval van tegenstrijdigheid van belangen is hierboven al genoemd: het

huwelijk waarin één van de partners wél kinderen wil en de andere niet. In dit geval is de vrijwillig kinderloze partner echter niet noodzakelijkerwijze de meest egoïstische. Dat oordeel is alleen dan op zijn plaats, als aannemelijk gemaakt kan worden dat er sprake is van een ‘onevenredig’ laten prevaleren van diens belangen. In de praktijk is dat overigens moeilijk uit te maken. Hoe bepaal je of kinderloosheid voor de één een groter offer betekent dan ouderschap voor de ander? Als er in dezen al een oordeel mogelijk is kan dat oordeel dan natuurlijk net zo goed eindigen in de conclusie dat de partner die wél kinderen wil de grote egoïst is.

Een tweede veel voorkomende botsing van belangen betreft die tussen potentiële ouders en potentiële grootouders: de laatsten zouden graag opa en oma zijn, maar de eersten hebben geen zin om vader en moeder te worden. Ook hier is het morele oordeel afhankelijk van de omstandigheden. Gezien het enorme verschil in de feitelijke investering aan tijd en energie zal het echter maar zelden in het voordeel van de aspirant-grootouders uitvallen. Let wel: het gaat hier om een afweging van (subjectieve) belangen. Niet om rechten, Wat dat betreft zouden we natuurlijk helemaal gauw klaar zijn, want volgens het geldend recht kan niemand van een ander eisen dat hij een kind maakt.

Tenslotte nog iets over mensen met een uitgesproken traditionele levensbeschouwing. Die mensen worden in zekere zin ook in hun belangen geraakt door het verschijnsel vrijwillige kinderloosheid. Het roept bij hen vaak wrevel op, soms angst voor cultuurverval en in sommige kringen zelfs plaatsvervangende schaamte, omdat dit gedrag de ‘Here’ toch een ‘gruwel’ moet zijn. Hoewel enige overdrijving inzake eigen beduchtheid over de zondigheid der wereld in die kring niet ongebruikelijk is, zullen er best wel mensen zijn die zo nu en dan wakker liggen van vrijwillige kinderloosheid. Ook hier lijkt het echter nauwelijks aannemelijk dat het leed zo hoog kan oplopen dat het opweegt tegen de directe gevolgen van onvrijwillig ouderschap: laat staan dat het überhaupt vergelijkbaar is met de nadelige consequenties op langere termijn voor de aldus geboren kinderen, de samenleving, en de mensheid als geheel.

## 6 CONCLUSIE

Deze eenvoudige redeneringen maken wel duidelijk, dat er nauwelijks grond bestaat voor een algemene veroordeling van vrijwillige kinderloosheid als ‘egoïstisch’. Wie de hier gehanteerde redeneringen toepast op mensen die wel kinderen willen of op mensen die het ouderschap als hoogste zaligheid propageren, zal merken dat het oordeel dan nogal eens anders uitvalt.

**LITERATUUR**

Dytrich, Z., Z. Matejček, U. Schüller, H P David en H L. Friedman, 'Children born to women denied abortion', *Family Planning Perspectives*, 7, 1975, blz. 165-171.

Forsman, H., en I. Thuwe, 'One hundred and twenty children born after an application for therapeutic abortion refused', *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 42. 1966, blz. 77-88.

Glenn, N. D., en C. N. Weaver. 'A note on family situation and global happiness', *Social Forces*. 5, 1979, blz. 960-967.

Nijhof, G., 'Psychische storingen in maatschappelijk perspectief', *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*. 27, 1972, blz. 120-128.

Veenhoven, R., 'Is there an innate need for children?', *European Journal of Social Psychology*, 4, 1974, blz. 495-501.

Veenhoven, R., 'Het welzijn van ongewenste kinderen', in: R. Veenhoven en E. van der Wolk (red.), *Kiezen voor kinderen? Intermediair/Van Gorcum, Amsterdam/Assen, 1977*, blz. 119-127.